

Daniel Whiteson, Jorge Cham: HALVÁNYLILA GŐZÜNK SINCS – Tutikalauz az ismeretlen Univerzumhoz

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2017, 375 oldal

„Szeretnéd tudni, hogyan keletkezett az Univerzum, miből áll, és mi lesz a végső sorsa? Szeretnéd megérteni, hogy mi a tér és mi az idő? Szeretnéd tudni, hogy egyedül vagyunk-e a Világegyetemben? Pech! Ez a könyv ugyanis egyik kérdésre sem ad választ.”

Ezzel a formabontó felütéssel kezdődik a *Halványlila gőzünk sincs* című könyv, és a folytatás is hasonló szellemben tárgyalja az emberiséget régóta foglalkoztató, nagy kérdéseket. Ez persze csak azok számára okoz meglepetést, akik nem ismerik az amerikai szerzőpáros korábbi munkásságát: *Daniel O. Whiteson* a University of California, Irvine részecskefizikus-professzora és *Jorge Cham*, a mérnöki tudományokból PhD-fokozattal rendelkező képregényszerző (a hazai kutatói közösség fiatalabb tagjai körében itthon is méltán nagy népszerűségnek örvendő *PhD Comics*¹ weboldal készítője) évek óta küldetésüknek tekintik, hogy a tudomány legújabb eredményeit az új generáció számára a legjobban fogyasztható formában tálalják (több animációjuk és előadásuk többek között a legismertebb videomegosztó portálon is elérhető).

Whiteson és Cham ezúttal arra vállalkozott, hogy egy könyv keretében mutassák meg, mit (nem) tudunk jelenleg a bennünket körülvevő világról – elsősorban a tinédzser, illetve fiatal felnőtt olvasóközönséget megcélozva. A Világegyetem nagy rejtélyeit boncolgató, kifejezetten ismeretterjesztő célú anyag készítése (legyen szó könyvről, filmről, vagy akár képregényről) mindig nagy kihívás, hiszen a bonyolult témákról jellemzően a matematikai és fizikai háttér szelíd „elrejtése” mellett kell beszélni – mindezt lehetőség szerint élvezhető, ugyanakkor hiteles és koherens formában. Ez a szerzői oldalról fellépő nehézségek mellett ráadásul egy olyan nem kívánt mellékhatással is járhat (amivel középiskolai tanár kollégáink közül valószínűleg sokan szembesültek már), hogy egyes diákok nagy adag „virtuális tu-

dást” építenek fel magukban az egyébként komplex háttérű fogalmak és jelenségek (fekete lyukak, téridő, dimenziók, ...) szemléltető bemutatásából, míg az ezek háttérének megértéséhez (is) szükséges fizikai alapismeretek elsajátítását már jóval kevésbé tartják fontosnak – sőt, sokszor unalmasnak. Szintén fontos tényezőnek tűnhet a „piac telítettsége”, hiszen korunk legkiválóbb, ismeretterjesztésben is élen járó elméi után (hogy ezen a helyen is megemlékezzünk a köz-

zelmúltban elhunyt *Stephen Hawking*ről, ugyanakkor több más, hasonló kvalitású kortársunkra is gondolva) nehéznek tűnik „újat” mondani a világról – ráadásul a látványos, de sajnos nem feltétlenül egységesen magas színvonalú tematikus TV-műsorok és internetes adások „özönében” könnyen elsikkadhat egy $n+1$ -edik, az érintett témákkal foglalkozó, nyomtatott mű.

Mindezek mellett – ezen sorok írója szerint – a kérdéses könyvet mindenképpen megérte kiadni, és mindannyian jó szívvel ajánlhatjuk a tudomány világa iránt érdeklődő ismerőseinknek (azoknak legálábbis mindenképpen, akiktől az abszurd humor sem áll nagyon távol). Whiteson és Cham csaknem 400 oldalon keresztül kalandozik az anyaggal, a térrel és az idővel

kapcsolatos (nem)ismereteink tengerén, s mindezt magabiztosan kormányozva teszik – közben rekeszizmainkat, illetve szó- és képi viccek feldolgozását szolgáló agykapacitásunkat is erősen próbára téve :). A 16 fejezet során – a 13. fejezet „természetesen” hiányzik :) – az elemi részecskék és kölcsönhatások világából indulva a Világegyetem kialakulásának, fejlődésének és felépítésének taglalásán keresztül eljutunk annak elképzelt végkifejleté(i)g, közben olyan kérdéseket is felvetve – és (nem) megválaszolva –, mint a fény véges határsebessége, a nagy energiájú kozmikus sugárzás eredete,² vagy éppen a földönkívüli civilizációk megtalálásának esélye.

A könyv eredeti címe *We have no idea*. Fordította: Kovács József, szakértő: Szabados László.

¹ <http://phdcomics.com>

² Említésre kerül például a CRAYFIS nevű kezdeményezés is, amelynek révén egy okostelefonra letölthető alkalmazás segítségével kapcsolódhatunk be a kozmikus részecskék vadászatába: <http://crayfis.io>

A könyv egyik kiemelkedő pozitívuma, hogy az elvont fogalmak többségét igyekszik a mindennapi tapasztalatokhoz köthetően bevezetni, s mindezt kellően didaktikusan teszi. Ezen a téren néha talán kicsit túl tömény az abszurd humor (ami néhány kockányi képregényként jól működik, oldalakon keresztül egy idő után sokak számára fárasztóvá válhat), illetve néhány poén valószínűleg kevéssé jön át a mostani tizenévesek számára (mint például az *X-akták* vagy a *Star Trek* tévésorozatokra való többszöri utalás) – ugyanakkor várhatóan igen sikeressé teszi majd a könyvet az egyetemisták, fiatal kutatók és pályakezdő tanárok körében. Külön kiemelendő a fordítást végző *Kovács József* és a szakértőként felkért, egyben „szójátékos kedvében a fordító tettestársaként” is közremű-

ködő *Szabados László* kollégáink munkája, akik számos „komolyabb” hangvétellő mű magyar nyelvre való, magas szintű átültetése után az abszurd humorral fűszerezett ismeretterjesztés területén is maradandót alkottak, több helyen érezhető módon saját nyelvi leleményeikkel is gazdagítva a kötetet.

Összefoglalva: a *Halványlila gőzünk sincs* stílusa, felépítése és a nem-tudás irányából közelítő nézőpontja okán is újszerű kísérlet egy nehéz műfajban, amelynek jellemző buktatóinak többségén sikeresen lendül át – s még ha a könyv minden része nem is feltétlenül érinti meg a fő célközönségnek számító tizenéves korosztályt, a tudomány világa iránti érdeklődés erősítésére mindenképpen alkalmas és ajánlott.

Szalai Tamás

HÍREK – ESEMÉNYEK

ÖTVEN ÉVVEL EZELŐTT HUNYT EL GYULAI ZOLTÁN, A HAZAI KÍSÉRLETI SZILÁRDTEST-FIZIKA ÚTTÖRŐJE

Gyulai Zoltán akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem Kísérleti Fizika Tanszék egykori vezetője, az Eötvös Loránd Fizikai Társulat egykori elnöke halálának ötvenedik évfordulóján, 2018. július 13-án, egykori munkatársai kezdeményezésére az Eötvös Loránd Fizikai Társulat, a BME Fizikai Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia Fizikai Tudományok Osztálya koszorúzással egybekötött megemlékezést tartott Gyulai Zoltán BME kertjében lévő mellszobránál. Az alkalmon az egykori munkatársak és diákok, valamint a BME

Fizikai Intézete mai munkatársai mellett szép számban vettek részt Gyulai Zoltán leszármazottai és családtagjai is. Életéről és munkásságáról korábban már jelentek meg cikkek e folyóirat hasábjain, mégis – bár nevét az ELFT a mai napig is őrzi egy díjjal – személye ma már kevésbé ismert a szélesebb magyar fizikus közönség előtt. Ezért illő ebből az alkalomból a *Fizikai Szemlében* is újra megemlékeznünk róla. *Sólyom Jenő*, az ELFT elnöke koszorúzáson elmondott beszédét *Hartmann Ervin* Gyulai-iskoláról szóló írása követi.

EMLÉKBESZÉD GYULAI ZOLTÁN MELLSZOBRÁNÁL

Sólyom Jenő

MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont

ELTE, Fizikai Intézet

Gyulai Zoltán a „boldog békeidőkben”, egy látszólag nyugodt korban, 1887-ben született egy csendes erdélyi, döntő többségében magyarok lakta faluban, a Kisküküllő vármegyei Pipén. Innen indulva egy rendkívül mozgalmas, a két világháború által súlyosan befolyásolt, végül mégis magasba ívelő életutat futott be. Az első világháború az alig kezdődő tudományos pályát megtörve hosszú szibériai hadifogságba juttatta, a második miatt pedig kétszer is egyetemet kellett váltania, Debrecenből Kolozsvárra, majd onnan Budapestre, és mindig újra kellett kezdenie az oktatói és

kutatói elképzeléseinek megfelelő tanszék megszerzését, tudományos munkáját, amelyet azután Kosuth- és Állami díjjal is elismertek.

A szülőfalujában végzett elemi iskola után előbb Tordára, majd Kolozsvárra került. Ott érettségizett az unitárius gimnáziumban, majd matematika–fizika szakos tanári oklevelet szerzett a kolozsvári egyetemen. Ezután székely honvédők leszármazottjaként egyéves önkéntes katonai szolgálatra vonult be. Így csak 1912 őszétől kezdhetett tanársegédként dolgozni *Tangl Károly* mellett, aki *Eötvös Lorándnál* töltött tanárse-